

VOIZLIK SAN'ATI: KECHA VA BUGUN

Chirchiq davlat pedagogika universiteti

O'zbek tili va adabiyoti ta'limi yo'nalishi talabasi

Rushana Anvar qizi Abduraxmanova

Ilmiy rahbar: f.f.f.d., dots. Q.A.Mo'ydinov

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada voizlik san'atining tarixi, unga oid asarlar, shuningdek, Navoiy ijodidagi aks sadosi hamda zamonaviy voizlik masalalari qisman talqin qilinadi.*

KALIT SO'ZLAR: *voizlik, voiz, va'z, nutq, notiq, "Qobusnoma" da notiqlik.*

Voizlik san'ati kechadan bugungacha o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Voizlik - inson qalbiga ta'sir etish, uni ezgulikka yetaklash san'atidir. Voiz esa, arabcha so'z bo'lib, jamoat oldida nutq so'zlovchi notiqdir. Notiq atamasiga lingvistik adabiyotlarda duch kelamiz. Notiq xalq tili bilan aytganda, so'zga chechan insondir. Voizlik san'ati insoniyat tarixida doim muhim o'rin tutgan.

O'rta Osiyo xalqlari, xususan, IX-XV asrlarda dunyo madaniyati taraqqiyotining eng oldingi darajasiga chiqa oldi. O'rta asr fani, madaniyati Xorazmiy, Farobiy, Beruniy, Jomiy, Navoiy, Bobur kabi ulug' siymolarning nomlari bilan xarakterlanadi. Bundan tashqari, XI asrda Kaykovus tomonidan yaratilgan "Qobusnoma" da notiqlik san'ati haqida batafsil to'xtalib o'tilgan. Hatto muallifning ta'kidlashicha, barcha hunarlar ichida o'z hunarini, notiqlikni ulug'laydi. Tarixiy jarayonlar nasldan naslga o'tganidek, notiqlik san'ati ham bora-bora shakllandi, asarlar, risolalar yozilib, notiqlik nazariyasini o'rganish yuksak cho'qqilarga erishdi. Masalan, Muhammad Rafi' Voizning "Abvob ul-jinon", Voiz Qazviniyning "Ziloli maqol", Mulla Kalon Voiz Samarqandiyning "Ravzat ul-voizin", Xondamirning "Makorim ul-axloq" kabi asarlarida voizlik san'ati haqida qimmatli fikr-mulohazalar berib o'tilgan. Shular orasidan Alisher

Navoiy o'z davrining buyuk mutaffakiri, so'z ustasi bo'lish bilan birga kishilarga yaxshi so'z bilan ta'sir eta bilish san'atini juda ham qadrllovchi, ulug'lovchi, bunday san'at ustalariga e'tibor qilib, ehtirom ko'rsatuvchi bir shaxs edi. Navoiy omma o'rtasida yaxshi nutqning ta'siri va tarbiyasini ham chuqur his etadi. Notiqlikdagi yaxshi va yomon tomonlarni ko'ra bilish va ularni farqlay olishga chaqiradi:

To'tiyu shorik agar notiqdurur,

Har biriga o'zga bir mantiqdurur.

Navoiy "Mahbub ul-qulub" nomli falsafiy asarining 24-faslini "Nasihah ahli va voizlar zikrida" deb ataydi. Navoiyning fikricha, voiz quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim:

1. Voizning so'zlari ta'sirchan va foydali bo'lmog'i lozim. Voiz kerakki "qolalloh" so'z aytsa va "Qola Rasululloh" muxolafatidin qaytsa, xudo va rasul yo'lig'a qad ursal. O'zi kirgondin so'ngra, nasihat bila elni ham kivursa.

2. Nutq tinglovchi uchun yangilik bilimlar bu o'zgarishlar xabarchisi bo'lmog'i lozim. "Va'z bir murshid va ogoh ishidur va aning nasihatini qabul etgan maqbul kishidur".

3. Notiqning o'zi biror sohani egallagan bo'lishi va undan so'ng va'z orqali kishilarga ta'sir etishi lozim.

4. Notiq olim va bilimdon har narsadan xabardor kishidur. "Voizkim, bo'lg'ay olim va muttaqiy aning nasihatidin chiqqan shaqiy".

5. Notiqning so'zi bilan ishi bir bo'lmog'i lozim. Aks holda nutqning ta'siri bo'lmaydi. "Ulki buyurib o'zi qilmag'ay, hech kimga foyda va asar aning so'zi qilmag'ay".

Undan tashqari Navoiy ushbu asarida "Agar voiz chin dildan, riyosiz, xalqqa pandu nasihat bersa, u kishilarni davlat tomonidan ro'zg'ori uchun maosh bilan ta'minlash joizdir", - deb voizlik kasbining halollik va ta'sirchanlik asosida baholanishi kerakligini aytadi.

Xususan, bu san'at O'rta Osiyoga islom dinining kirib kelishi bilan bog'liq. Sababi Qur'oni Karim va hadislarda voizlikning mohiyati, voizning vazifasi va nutq madaniyati haqida ko'plab ko'rsatmalar berilgan. Navoiy ijodida ham buning ta'sirini ko'rishimiz mumkin. Haqiqiy voiz qanday bo'lishi kerakligini esa Qur'oni Karim va Alisher Navoiy ijodidagi fikrlarni solishtirib qaraymiz: Qur'onda "Yaxshi muomila bilan gapiring" (Isro surasi. 53-oyat, qisqacha) deyilsa, Navoiy o'z ijodida "Yaxshi voiz – shirinso'z va odobli kishidir" ("Mahbub ul-Qulub" "Nasihah ahli va voizlar zikrida") deyiladi. Ya'ni bunda mohiyat bittadir. Yana bir hadisda "Ular bilan chiroyli uslubda munozara qiling" deyilsa, Navoiy ijodida esa, "Chuqur fikr yuritmayin so'z aytmagil", - deyiladi. Nahl surasi 125-oyatda "Hikmat va go'zal nasihat bilan da'vat qil", - deb keltiriladi. Navoiy ijodida huddi shu oyatning mohiyati mavjud bo'lgan "Voiz so'zini og'ir va ta'sirchan aytsin" kabi jumlasiga duch kelamiz. Navoiy o'z asarlarida voizlikning nafaqat diniy, balki ma'rifiy va axloqiy ahamiyatiga ham e'tibor qaratgan. Uning fikricha, haqiqiy voiz – bu so'z orqali inson qalbiga yo'l topuvchi, hikmat bilan yo'naltiruvchi zotdir. Masalan, "Mahbub ul-Qulub" asarida Navoiy shunday deydi: "Voizlik ahli so'zini og'ir va ta'sirchan aytmog'i lozim, ul so'z qalblarga kirg'ay". Bu fikr Qur'on oyatlaridagi "Hikmat bilan targ'ib qilish" tamoyiliga mos keladi. Shuningdek, "Xamsa" asaridagi "Hayrat ul-Abror" dostonida voizlik va dono so'zning kuchi haqida shunday baytlar bor:

Agar voiz ersa, chuqur so'zlasun,

Yuzaki gap nafi bermas hech zamon.

Bu fikrni ham Rosululloh (s.a.v)ning hadislari bilan bog'lash mumkin. Hadislarda voizning samimiyligi va uning so'zlarining ta'sirchanligi juda muhim ekanligi ta'kidlangan. Masalan, "Insonning eng yaxshi so'zi – tushunarli va qalbg'a ta'sir qiladigan so'zdir", - degan hadis buni tasdiqlaydi. Navoiy o'zining "Mahbub ul-Qulub" asarida nutq madaniyati, yaxshi va yomon so'zlarning ta'sir kuchi haqida ajoyib umumnazariy, axloqiy va estetik fikrlarni bildiradi:

“Ko‘ngulda til sinoni (nayzasining) jarohati butmas, anga hech nima malham yerin tutmas (o‘rnini bosa olmas). Har ko‘ngulki, til sinonidin (nayzasidan) jarohatdir, ham yumshoq so‘z va Shirin til anga malham va rohatdur”.¹

(Til nayzasi jarohati bitmas, bu jarohatga hech nima malham o‘rnini bosmas ya’ni malham bo‘la olmas. Lekin yumshoq so‘z va shirin til bu jarohatga malham va rohatdur) deb keltirib o‘tadi.

Navoiy o‘zining huddi shu asarida: “Til shuncha sharafi bilan nutqning qurolidir...”, - deb nutqga ta’rif beradi. Ya’ni nutq- bu til deb atalmish noyob quroldan foydalanish jarayoni. Nutqiy jarayon – tilning o‘z vazifasini bajarish jarayoni. Bu jarayon yaxshi yoki yomon kechishi mumkin. Notiq esa ma’lum ma’nodan bu jarayonni amalga oshiruvchidir. Kaykovus ham notiqlikka ta’rif berib, o‘zining “Qobusnoma” asarida shunday deydi: “Bilgilkim, hamma hunardan so‘z hunari yaxshi”.²

Hozirgi kunda notiqlik tushunchasi va notiq termini alohida mahorat va san’at ma’nosida emas, balki jo‘n, ommaviy ma’nodan tushunilmoqda va qo‘llanilmoqda. Ya’ni har qanday ma’ruza o‘qiydigan, nutq so‘zlagan kishini notiq deb atalayotganini kuzatishimiz mumkin. Bu haqiqiy notiqlikning mohiyatiga to‘g‘ri kelmaydi. To‘g‘ri, notiqlik og‘zaki nutqdir. Lekin uning ham o‘z madaniyati bor. Notiqlik u yoki bu uslubga xos talaffuzda ravon ohangda, sintaktik nuqsonlardan holi bo‘lishi kerak. Xulosa qiladigan bo‘lsak, bugungi kunda voizlikning uslublari va imkoniyatlari o‘zgargan bo‘lsada, uning asosiy maqsadi o‘zgarmagan. Axborot asrida voizlik nafaqat masjidlarda, balki internet va boshqa ijtimoiy tarmoqlar orqali ham olib borilmoqda. Demak, voizlik shunchaki ma’lumot berish emas, balki so‘z orqali qalblarni yumshatish, insonlar bilan go‘zal muloqot qilishdir.

¹ Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. T-1983. 72-bet.

² Qobusnoma. T.1968. 29-bet

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Halikova G. “Notiqlik san’ati va ularning turlari”. Maqola: Science and Education scientific journal, 2023.
2. Kaykovus. Qobusnoma. – T., 1968. – 29-bet.
3. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – T., 1983. – 72-bet.
4. Navoiy A. Mukammal asarlar to‘plami. “Mahbub ul-qulub”. 20 jildlik. – T., 1999.
5. Rasulov R., Husanov N., Mo‘ydinov Q. Nutq mahorati (o‘quv qo‘llanma). – T., 2006.